

Krzysztof Fila¹

**WIEK NIELETNIEGO SPRAWCY CZYNU
ZABRONIONEGO JAKO PODSTAWA DOMNIEMANIA
MOŻLIWOŚCI PONOSZENIA ODPOWIEDZIALNOŚCI
KARNEJ W ŚWIETLE PROJEKTU NOWELIZACJI
KODEKSU KARNEGO Z 2019 R.**

**THE AGE OF A JUVENILE OFFENDER AS A BASIS
FOR A PRESUMPTION OF LEGAL POSSIBILITY OF
CRIMINAL RESPONSIBILITY IN THE LIGHT OF
THE DRAFT AMENDMENT TO THE PENAL CODE
OF 2019**

Otrzymano: 01.03.2020   Zaakceptowano: 14.04.2020   Opublikowano: 26.06.2020

DOI: 10.5604/01.3001.0014.1395

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Ustawa nowelizująca Kodeks karny z 2019 r. wprowadza modyfikacje legislacyjne m.in. w zakresie zasad funkcjonujących w obszarze prawno-karnej odpowiedzialności sprawców nieletnich za przestępstwa przez nich popełnione. Zmiany te ukierunkowane zostały na wzmożenie represyjności działań wobec nieletnich, która to represyjność przejawia się we wprowadzeniu do ustawy karnej dodatkowej obligatoryjnej oraz względnie obligatoryjnej przesłanki stosowania odpowiedzialności karnej w odniesieniu do wspomnianej grupy sprawców, co znacznie zawęży możliwość realizacji

---

¹ Mgr Krzysztof Fila, Katedra Prawa Karnego Materialnego, Uniwersytet Wrocławski, autor do korespondencji: Krzysztof Fila, e-mail: krzysztof.fila@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8386-1775.

zasady trafnej reakcji prawnokarnej w przypadkach, w których stosowanie prawa karnego jako *ultima ratio* wydaje się niewskazane. Wskazana zależność przedstawiona zostaje w artykule przez pryzmat teoretyczno-prawnej konstrukcji domniemania prawnego, które łączy fakty odnoszone do wieku sprawcy z domniemywanymi faktami zdolności do zawinienia, a w konsekwencji zdolności do ponoszenia odpowiedzialności karnej na zasadach przewidzianych w kodeksie, kosztem np. odpowiedzialności uregulowanej w ustawie o postępowaniu w prawach nieletnich. Autor postuluje, aby zależność ta uległa odwróceniu, co jawi się jako wyzwanie legislacyjne, mogące znacząco obniżyć stopień represyjności uregulowań, zawartych w ustawie nowelizującej.

Słowa kluczowe: wiek sprawcy, zawinienie, domniemanie prawne, nowelizacja Kodeksu karnego z 2019 r.

Abstract

The 2019 Act Amending the Penal Code introduces, among other provisions, legislative modifications concerning rules in the area of penal legal responsibility of juvenile offenders for crimes they have committed. These changes were directed at increasing the repressiveness against juvenile offenders, manifested by introduction of an obligatory additional premise and a relatively mandatory premise to apply criminal responsibility in relation to this group of perpetrators. This amendment significantly limits the possibility to implement the principle of accurate penal legal response in cases where application of penal law as an *ultima ratio* seems inadvisable. The said relationship is discussed in the article in the context of the theory of law and the concept of the presumption of law, which combines facts related to the age of the perpetrator with the alleged facts of the culpability, and as a consequence the ability to bear penal responsibility on terms provided for in the code, in contrast to the responsibility contemplated in the Act on proceedings concerning rights of juveniles. The author postulates that this relationship should be reversed, which appears as a legislative challenge that can significantly reduce the level of repressiveness of regulations contained in the Amending Act.

Key words: perpetrator's age, culpability, presumption of law, 2019 amendment of the Penal Code

Wstęp

Podleganie odpowiedzialności *stricte* karnej przez osoby nieletnie od wielu lat budziło, a i obecnie budzi, kontrowersje, zwłaszcza w zakresie wyznaczania tej granicy wiekowej, która warunkować będzie albo pełną zdolność do ponoszenia odpowiedzialności karnej, albo też ograniczoną zdolność do jej ponoszenia. Od czasów, kiedy to zaczęto zauważać różnice w odniesieniu do czynów znajdujących się w orbicie rozważań prawnokarnych popełnianych z jednej strony przez dzieci, z drugiej przez dorosłych, można zaobserwować dwa ścierające się kierunki pogładowe w zakresie czynienia represji karnej względem osób nieletnich. Pierwsza koncepcja, zwana jurydyczną, nakazuje traktować nieletniego sprawcę jako „małego dorosłego”, a więc osobę zdolną do wypełnienia znamion czynu zabronionego, a nawet do popełnienia przestępstwa. Druga z koncepcji, określana mianem terapeutycznej, ogniskuje problematykę wokół szczególnych sposobów przywracania nieletnich społeczeństwu, związanych z unikaniem sięgania po najcięższe gatunkowo instrumenty w postaci kar. W zależności od stopnia nasilenia jednej z koncepcji, na przestrzeni lat zauważalne były kroki podejmowane w kierunku albo zaostrzenia odpowiedzialności wobec nieletnich, albo jej złagodzenia².

We wskazany nurt wahań wpisują się także najnowsze rozwiązania legislacyjne w omawianej materii, zawarte w ustawie z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw³. Należy stanąć na stanowisku, iż propozycje zmian zawarte w art. 1 pkt 1 ustawy nowelizującej stanowią wyraz wzmocnienia działań represyjnych wobec nieletnich, co dowodzone być może raz, poprzez odniesienie się do samego uzasadnienia rządowego projektu, dwa, poprzez zbadanie już samych zmienionych kodeksowych struktur treściowych. Wpierw cytując wskazania projektodawców, którzy dochodzą do wniosków, iż: „Biorąc pod uwagę względ na dotychczasowe popełnienie przez nich [nieletnich – K.F.] czynów o wysokiej społecznej szkodliwości, za które stosowano odpowiedzialność karną albo umieszczenie w zakładzie poprawczym, uznać

---

² Zob. szerz.: M. Cieślak, *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich)*, „Palestra” 1973, nr 1, s. 33; A. Grześkowiak, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Polskie prawo nieletnich*, Toruń 1986, s. 11.

³ Ustawa z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, skierowana przez Prezydenta RP do Trybunału Konstytucyjnego w dniu 28 czerwca 2019 r., druk nr 3451, Sejm VIII kadencji – dalej jako „ustawa nowelizująca”.

należy, że w takich wypadkach uzasadnione jest – wobec niepoprawności sprawcy – stosowanie co do zasady odpowiedzialności karnej nieletniego⁷⁴ można odnieść wrażenie, że punkt sporny nie jest odnoszony już do granicy pomiędzy odpowiedzialnością karną nieletniego bądź jej brakiem, lecz do stosowania coraz to bardziej radykalnych środków w obrębie samej ustawy karnej, przy racjonalizacji skupionej wokół stopnia społecznej szkodliwości popełnionego czynu zabronionego. Po wtóre, nowe konstrukcje ustawowe, wprowadzające zastosowanie wobec nieletnich uproszczonego sposobu dowodzenia możliwości ponoszenia przez nich winy, muszą zostać ocenione jako przenoszące punkt ciężkości z badania stopnia rozwoju nieletniego sprawcy, jego właściwości i warunków osobistych, na domniemywanie możliwości ponoszenia odpowiedzialności karnej, a w konsekwencji możliwości stosowania wobec nieletnich uregulowań prawnokarnych.

W związku z powyższym, można pokusić się o postawienie tezy, że przyjęte rozwiązania legislacyjne stanowią zbyt dalekie rozszerzenie obligatoryjnej oraz względnie obligatoryjnej odpowiedzialności karnej nieletnich, co znacznie zawęży możliwość realizacji zasady trafnej reakcji prawnokarnej w odniesieniu do przypadków, w których stosowanie prawa karnego jako *ultima ratio* wydaje się niewskazane. W dalszym wywodzie teza ta podlegać będzie weryfikacji, względnie falsyfikacji, w przeważającej mierze w odniesieniu do argumentów natury dogmatycznoprawnej oraz teoretycznoprawnej, przy odwołaniu się na wstępie też do samych fundamentów odpowiedzialności karnej nieletnich, występujących w polskim porządku prawnym *de lege lata*.

1. Ogólna analiza roli przesłanki wieku sprawcy

Wiele europejskich ustawodawstw posługuje się kryterium wieku, jako przesłanką warunkującą osiągnięcie zdolności do popełnienia czynu zabronionego⁵. Tworzony jest tym samym tzw. system klimakteryjny, nacechowany małym stopniem podatności na pełną indywidualizację odpo-

⁴ Zob. szerzej: uzasadnienie projektu późniejszej ustawy z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, do druku nr 3451, Sejm VIII kadencji, powoływane dalej jako „uzasadnienie”.

⁵ Zob.: G. Rdzanek-Piwowar, *Nieletniość i jej granice*, Warszawa 1993, s. 52 i n.; K. Buczkowski, J. Czabański, M. Jankowski, *Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach*, red. D. Wójcik, „Prawo w działaniu” 2008, nr 3, s. 187 i n.

wiedzialności karnej względem tempa rozwoju poszczególnych młodych ludzi⁶. Z jednej strony, stanowi to spore uproszczenie dla organów stosujących prawo, które poniekąd nie są zobligowane do dokonywania całościowej analizy osobowości sprawcy, jednakże z drugiej strony, sprawca niekiedy może zostać postawiony w sytuacji niekorzystnej, gdy nie będzie on w stanie należycie pojmować roli instrumentów karnych zastosowanych wobec jego osoby, kiedy to stan jego rozwoju będzie uniemożliwiał mu prawidłowe całościowe rozeznanie w sytuacji. Rozwijając myśl, krytyka wiązana jest nieraz nawet ze spostrzeżeniem, że sztuczność wytyczania sztywnych granic będzie wpływała na falsyfikację rzeczywistej dynamiki przebiegu rozwojowego sprawcy⁷. Wskazane zatem wady powodować będą, iż dla przykładu, kara nie będzie spełniała swoich funkcji w takim zakresie, w jakim oddziaływanie kary winno wpływać m.in. na samego sprawcę przestępstwa w aspekcie indywidualnoprorewencyjnym.

Zauważa się wszak w doktrynie, że określenie sztywnego wieku ponoszenia odpowiedzialności karnej sprzyja umacnianiu funkcji gwarancyjnej prawa karnego, wynikającej z zasady *nullum crimen sine lege*. Ostrość języka prawnego działa korzystnie bowiem ku minimalizacji stosowania ocen, choćby w procesie samego wyodrębniania faktów z rzeczywistości pozanormatywnej⁸. Dzieje się tak, ponieważ zestawienie *in abstracto* hipotetycznej przesłanki „pod warunkiem, że sprawca jest osobą dojrzałą” z przesłanką „pod warunkiem, że sprawca ukończył 17 lat” prowadzi do jednoznacznej konstatacji, że w drugim z przypadków nie jest koniecznym sięganie do jakiegokolwiek wiedzy empirycznej, przy porzuceniu na relacji logicznej, jaka zachodzi pomiędzy ustaleniem wieku sprawcy a momentem popełnienia przezeń czynu zabronionego. „Ukończenie lat 17” jawi się w tym miejscu jako fakt prosty, niepodlegający wartościowaniu w odniesieniu do jakiegokolwiek systemu norm bądź ocen. Jedynym odwołaniem jest w tym przypadku odwołanie techniczne do przepisów cywilistycznych, statuujących reguły obliczania wieku osoby fizycznej (art. 112 k.c.)⁹.

---

⁶ Por.: A. Mogilnicki, *Indywidualizacja kary*, Warszawa 1900, s. 28, za: R. Hałas, *Odpowiedzialność karna nieletniego na tle Kodeksu karnego z 1997 r.*, Lublin 2006, s. 61.

⁷ T. Kaczmarek, *Psychologiczne i ustawowe kryteria odróżniania nieletnich od dorosłych w polskim prawie karnym*, „Nowe Prawo” 1990, nr 1–3, s. 21.

⁸ Problematykę podziału prawnokarnych faktów, z uwagi na sposób ich wyróżniania, poruszyłem w: K. Fila, *Prawnokarne fakty donioste w sprawie*, w: *Prawo wobec wyzwań współczesności. Z zagadnień nauk penalnych*, red. W. Jedlecka, J. Helios, A. Kwieciński, Wrocław 2019, s. 42–45 oraz literatura tam powołana.

⁹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 2019, poz. 1145 t.j.).

De lege lata, pewne elementy korekcyjne względem wieku sprawcy – zawierające w swej strukturze już fakty wyróżniane oceniająco¹⁰ – wprowadzane są jedynie przez uregulowanie art. 10 § 2 k.k.¹¹, gdzie mowa jest o tych determinantach, które pozwalają przyjąć, że pomimo ukończenia lat 15 i podjęcia czynu szczególnie drastycznego, sprawca nieletni nie będzie podlegał reżimowi prawnokarnemu. Do wspomnianych elementów korekcyjnych ustawodawca zalicza kolejno: okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste. Przyglądając się bliżej normie wyprowadzanej z art. 10 § 2 k.k. nie sposób nie zauważyć, że wiek jest tutaj postrzegany tak naprawdę na równi z pozostałymi przesłankami wyżej wymienionymi i tylko kumulacja wszystkich przesłanek pozwala przyjąć, że sprawca jest przygotowany na poniesienie odpowiedzialności prawno-karnej¹². Dlaczego zatem sprawcy, którzy ukończyli lat 15 są traktowani zgoła odmiennie względem sprawców, którzy ukończyli lat 17?

Szukając odpowiedzi na tak postawione pytanie, pogłębiając rozważania dogmatyczne, można dojść *de lege lata* do wniosku, że przeciętna osoba, która ukończyła 17 lat jest – zdaniem ustawodawcy – w stanie pojmować znaczenie swojego czynu i pokierować należycie swoim postępowaniem. Tym samym, osoba ta ma predyspozycje ku temu, by zawinąć, a więc by popełnić już nie tylko czyn zabroniony, ale i przestępstwo, tzn. aby zrealizować wszystkie strukturalne elementy przestępstwa¹³. Założenie to, w drodze wyjątku, rozciągane jest także na osoby, które ukończyły 15 lat, jeśli chodzi o przestępstwa najcięższe, których karygodność, z uwagi na ciężar gatunkowy, może być łatwiej rozpoznawalna. Jednakże w tym przypadku, uwzględnieniu podlegają już osobiste uwarunkowania sprawcy, takie jak stopień jego rozwoju, jego właściwości oraz warunki osobiste, a także podatność na resocjalizację. W innych, poza wskazanymi wypadkach, osoba która nie ukończyła 17 lat jest niezdalna do ponoszenia winy, co nierzadko traktowane jest jako szczególna okoliczność wyłączająca winę¹⁴.

¹⁰ W rozumieniu za: J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972, s. 261.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.) – zwana dalej k.k.

¹² A. Walczak-Żochowska, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2018, s. 177.

¹³ Zob.: uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14.II.1975 r., VI KZP 16/75, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Izba Wojskowa 9/1975, poz. 120.

¹⁴ Tak m.in.: J. Giezek, w: *Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012, s. 75.

Zauważalna jest w tym miejscu zależność, że o ile w przypadku sprawcy przestępstw najcięższych, który nie ukończył lat 17, możliwość dokonywania życiowych wyborów musi być każdorazowo w procesie sprawdzona (w znaczeniu zastosowania normy nakazującej adekwatne odzwierciedlenie wyników postępowania dowodowego¹⁵), o tyle w przypadku innych sprawców już takowych ustaleń czynić nie trzeba, chyba że są to sprawcy w wieku między 17. a 18. rokiem życia. Sprawca, który ukończył 18 lat, na gruncie ustawy ma możliwość zawinienia, choćby nawet stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste przemawiały za tym, że odpowiedzialności karnej intuicyjnie ponosić on nie powinien. Może jednak przecież zdarzyć się taka sytuacja, w której osoba, która ukończyła lat 16 jest o wiele bardziej rozwinięta społecznie od osoby, która ukończyła lat 19, choćby z uwagi na zróżnicowany proces wychowawczy, względnie socjalizacyjny. Powoduje to stan, w którym niekiedy społeczna reakcja na dany czyn ograniczona jest tylko do zastosowania norm wynikających z k.k., kosztem np. trafniejszych rozwiązań z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁶.

Podsumowując niniejsze zasygnalizowanie problemu granic wiekowych wyznaczanych przez prawo karne sprawcom czynów zabronionych, należy mieć na uwadze, że ustalone przez ustawodawcę sztywne progi wiekowe w sposób znaczący wpływają na różnicowanie sytuacji prawnej sprawców, których poziom dojrzałości życiowej może pozostawać zbliżony. Ustawowe określenie ram okresu życiowego, w którym istnieje już możliwość zawinienia, istotnie rzutuje na zakres swobody w obszarze indywidualizacji ponoszenia przez młode osoby odpowiedzialności prawnokarnej. Odnosząc się do treści ustawy nowelizującej, należy zauważyć, iż powieliwszy w znacznej części zastane schematy, ustawodawca jeszcze większą wagę przywiązuje do systemu klimakteryjnego, pogłębiając li tylko jego doniosłość na płaszczyźnie stosowania prawa, o czym szerzej w dalszych rozważaniach.

---

¹⁵ W rozumieniu za: W. Patryas, *Próba wyjaśnienia domniemań prawnych*, Poznań 2011, s. 23. Por.: T. Czeżowski, *Dowód*, w: *Filozofia na rozdrożu. Analizy metodologiczne*, red. T. Czeżowski, Warszawa 1965.

¹⁶ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

2. Zarys ogólnej analizy wyłączenia zawinienia u nieletniego sprawcy

Snując dywagacje w przedmiocie odpowiedzialności karnej nieletnich, nie sposób nie wspomnieć w paru słowach o roli, jaką niedojrzałość życiowa odgrywa w kontekście zawinienia. Nie należy bowiem zapominać, że wiek sprawcy, stanowiąc wprawdzie element normy zrębowej, wchodzącej w skład ustawowych znamion podmiotu czynu zabronionego, pełni zarazem funkcję ograniczającą bądź nawet wyłączającą zawinienie. Toteż warunkiem niezbędnym do zastosowania względem nieletnich zasad odpowiedzialności przewidzianych ustawą karną jest rozpatrywanie winy w aspekcie zdolności sprawcy czynu zabronionego do jej poniesienia, co jest limitowane rozwojem człowieka w realiach społecznych, czyli tzw. dojrzałością do wymogów społecznych¹⁷. Idąc dalej, fundamentem odpowiedzialności karnej jest wszak założenie, iż popełnić przestępstwo można tylko wtedy, gdy czyn ustawowo określony jest przez sprawcę zawiniony, co jest z kolei wyznacznikiem tego, iż pełne zawinienie jest możliwe tylko wtedy, gdy istnieje możliwość rozpoznania przez sprawcę znaczenia czynu (w rozumieniu rozpoznania m.in. jego społecznej szkodliwości) i pokierowania swoim postępowaniem w sytuacji wyboru.

W większości wypowiedzi doktrynalnych rozróżnia się nieletniość od poczytalności, pomimo pozoru zbieżności obu zjawisk u sprawców nieletnich¹⁸. Nie budzi wszak zastrzeżeń konstatacja, iż sprawca nieletni może być zarazem niepoczytalny, a zatem wiek jawi się w tym ujęciu jako dodatkowa okoliczność co najmniej umniejszająca winę, która zazwyczaj u sprawcy nieletniego występować będzie kumulatywnie z ograniczeniem poczytalności wynikającym z niedojrzałości tego sprawcy¹⁹.

Powstaje zatem w tym miejscu zagadnienie, czy ustanowione granice wiekowe w jakikolwiek sposób wyznaczają granice możliwości zawinienia, tak jak już zostało to wspomniane wcześniej? Odpowiedź wydaje się twierdząca – wiek wyznacza jedynie próg możliwości zawinienia, natomiast

¹⁷ M.J. Lubelski, *Zagadnienia stykowe k.k. i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich* (art. 10 § 2, art. 10 § 3, art. 10 § 4, art. 38 § 3, art. 1 § 3 k.k.), w: *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski, E. Skrzętowicz, Lublin 2001, s. 51 i n.

¹⁸ Tak np.: A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, red. K. Buchała, A. Zoll, Kraków 1998, s. 286.

¹⁹ Zob.: R. Hałas, *op. cit.*, s. 79 i n.

inne okoliczności winę wyłączające, takie jak np. niepoczytalność, stanowią o tym, czy owa możliwość została zrealizowana. Dostrzec przy tym należy zależność, że im człowiek jest młodszy, tym ma mniejsze możliwości zawinienia, a więc tym bardziej poszerza się pole do wystąpienia okoliczności wyłączających winę. Stan ten wywołany jest tą okolicznością, iż: „niemożność świadomego pokierowania wolą i postępowaniem przez nieletniego wynika z silniejszej niż u dorosłych wrażliwości na wpływy zewnętrzne i mniejszej odporności na działanie tych wpływów z powodu niewyrobionych jeszcze hamulców etycznych i moralnych. Wszystkie te mankamenty są zjawiskami normalnymi, ustępującymi w miarę rozwoju nieletniego”²⁰.

W związku z tym, nierównomierne traktowanie sprawców, którzy ukończyli lat 15 względem sprawców, którzy ukończyli lat 17, podyktowane zostało zapewne tym, iż według wiedzy ustawodawcy przeciętne osoby mieszczące się w przedziale wiekowym od 15 do 17 lat posiadają warunkową możliwość zawinienia, z uwagi na możliwe wystąpienie stopniowalnej niedojrzałości tychże sprawców, zaś w przypadku osób w wieku od lat 17 zawinienie rozpatrywane już będzie tylko pod kątem uwarunkowań zawartych w art. 31 k.k., przy założeniu o możliwości pełnego zawinienia tychże sprawców.

3. Domniemanie możliwości zawinienia w ustawie nowelizującej

Wskazane wyżej uwarunkowania mogą skłaniać ku refleksji, że ustawodawca, przewidując ściśle granice wiekowe wyznaczające moment, od którego sprawca jest w stanie zawinąć, posłużył się konstrukcją pewnego rodzaju domniemania, odpowiadającego prawidłowościom zaobserwowanym w świecie empirycznym, związanym ze stopniem rozwoju młodzieży w obecnych czasach. Uściślając, *prima facie* domniemanie to stanowi wyraz pewnej nawet paraempirycznej legalnej reguły dowodowej, mogącej odpowiadać doświadczeniu empirycznemu bądź wysokiemu prawdopodobieństwu faktycznemu, które zostało wstępnie przez ustawodawcę zbadane²¹, w odniesieniu do zależności pomiędzy wiekiem człowieka a jego dojrzałością społeczną.

---

²⁰ Powoływana już wcześniej uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14.II.1975 r., VI KZP 16/75, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Izba Wojskowa 9/1975, poz. 120.

²¹ Zob. szerzej: J. Wróblewski, w: W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, s. 469.

Wpierw ustalając, co należy rozumieć pod pojęciem domniemania, w tym domniemania prawnego, należy przychylić się do poglądu, iż co do istoty konstrukcja ta może być ukazywana przy pomocy prawidłowo zrekonstruowanej normy prawnej – normy o charakterze bezwzględnie obowiązującym²². Norma ta ma niewątpliwie charakter normy nakazującej – w przypadku domniemań prawnych opartej o nakaz wynikający bezpośrednio z ustawy²³ – skierowanej do kompetentnego organu, według stosownych przepisów kompetencyjnych, a „domniemanie jest nakazem ustawodawcy i tego nakazu sąd nie powinien poddawać kontroli”²⁴. W związku z tym można powiedzieć, iż w zakresie prowadzonego postępowania dowodowego, którego wszak domniemania dotyczą, omawiana norma pełni rolę normy nakazującej nieadekwatne odzwierciedlenie wyników postępowania dowodowego w takim zakresie, w jakim nie są czynione pełne, nieuproszczone ustalenia faktyczne, odnoszone do nakazu zawartego z kolei w normie nakazującej adekwatne odzwierciedlenie wyników postępowania dowodowego. W konsekwencji, wnioski domniemań prawnych przyjmowane są z mocy samego prawa i jedynie z mocy prawa, bez postępowania dowodowego dotyczącego elementów wniosku. Niekiedy nawet, radykalnie zauważa się, że „postanowienia prawa nie dają żadnych podstaw do wypowiedzania twierdzeń, by w wypadku domniemań prawnych fakty oznaczone we wniosku domniemania uznawać za udowodnione (...). Prawo obowiązujące (...) nakazuje jedynie, by fakty te uznawać z mocy prawa bez przeprowadzenia postępowania dowodowego”²⁵.

Niezależnie od tego, norma domniemania, spełniając swoje funkcje sprowadzane przede wszystkim do upraszczania postępowania dowodowego, w swej budowie, konstruowana jest zazwyczaj z trzech elementów, wpisujących się w ramy wspomnianej funkcji. Tym sposobem, do elementów domniemania tradycyjnie zaliczane są: poprzednik (przesłanka), następnika (wniosek) oraz zastrzeżenie dowodu przeciwnego²⁶. Wyróżnione trzy ele-

²² Z. Stój, *Z problemów pojęcia domniemań prawnych*, „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo – Ekonomia” 1998, nr 23, s. 84.

²³ F. Przybylski-Lewandowski, *Domniemanie prawne*, w: *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, red. J. Zajadło, Warszawa 2007, s. 57.

²⁴ A. Kunicki, *Domniemania w prawie rzeczowym*, Warszawa 1969, s. 89.

²⁵ J. Nowacki, *Domniemania prawne*, Katowice 1976, s. 30.

²⁶ S. Fryddman, E. Drapkin, *Domniemania prawne*, w: *Ogólna nauka o prawie. Tom II*, red. B. Wróblewski, Wilno 1938, s. 247.

menty nie są bynajmniej odpowiednikami hipotezy, dyspozycji oraz sankcji typowej normy – są one elementami *sui generis* domniemania i tylko jako takie winny być postrzegane. W tym ujęciu domniemanie stanowić będzie specyficzną normę, mającą określony w treści aktu normatywnego cel, jakim jest czynienie nakazu uznania określonych faktów za udowodnione.

Przychylając się do poglądów niegdyś wyrażonych przez J. Wróblewskiego, przesłanka domniemania nakazuje przyjąć wynikający z niej wniosek domniemania, o ile nie zostanie skutecznie przeprowadzony dowód z przeciwnieństwa. Odwracając zależność powiemy, że jeżeli zostanie przeprowadzony skutecznie dowód z przeciwnieństwa względem przesłanki domniemania, to nakazuje się uznać brak występowania wniosku domniemania. Za każdym razem wniosek domniemania połączony będzie zatem logicznym węzłem implikacji z przesłanką domniemania. Przedstawiając zagadnienie w odniesieniu stosownych formuł, można powiedzieć, że powyższym konstatacjom odpowiadać będą następujące dwa wyrażenia: „jeżeli uznałeś twierdzenie A i nie przeprowadziłeś skutecznego dowodu z przeciwnieństwa DP, wykazującego nie-A, to uznaj także twierdzenie B” albo „nakazuje się uznać twierdzenie B, bo wynika ono inferencyjnie z twierdzenia A, jeżeli nie został przeprowadzony skuteczny dowód z przeciwnieństwa DP, wykazujący nie-A”. Poprzez odwrotność dochodzimy do kolejnych dwóch alternatywnych formuł: „jeżeli uznałeś twierdzenie A i przeprowadziłeś skuteczny dowód z przeciwnieństwa DP, wykazujący nie-A, to nie uznawaj twierdzenia B” albo „nakazuje się nie uznać twierdzenia B, bo co prawda wynika ono inferencyjnie z twierdzenia A, ale został przeprowadzony skuteczny dowód z przeciwnieństwa DP, wykazujący nie-A”²⁷.

Przy zarysowanej podbudowie teoretycznoprawnej można pokusić się o analizę zaproponowanych w ustawie nowelizujących rozwiązań odnoszonych do sprawców nieletnich pod kątem występujących tam domniemań prawnych. Dla przypomnienia, tekstowi znowelizowanych przepisów art. 10 k.k. ustawodawca nadał następujące brzmienie:

„§ 2. Nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3–5, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień roz-

---

²⁷ J. Wróblewski, *Domniemania w prawie. Problematyka teoretyczna*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1970, nr 10, s. 12.

woju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne.

§ 2a. Nieletni odpowiada na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli po ukończeniu 15 lat ponownie dopuszcza się jednego z czynów wymienionych w § 2 pomimo:

1) wcześniejszego wymierzenia mu kary pozbawienia wolności;

2) wcześniejszego umieszczenia go w zakładzie poprawczym, chyba że zachodzi wyjątkowy, szczególnie uzasadniony wypadek przemawiający przeciwko stosowaniu odpowiedzialności karnej wobec tego nieletniego”.

Przepis art. 10 § 2 k.k. został zmieniony ustawą nowelizującą tylko w takim zakresie, w jakim katalog czynów zabronionych został poszerzony o kolejne jednostki redakcyjne, np. o wprowadzony ustawą nowelizującą w art. 197 § 5 typ zgwałcenia kwalifikowanego przez skutek w postaci śmierci człowieka. W związku z tym, analiza występowania potencjalnego domniemania prawnego we wskazanej normie może być odnośna do rozważań poczynionych na gruncie obecnie obowiązującego stanu prawnego. Idąc tym tropem, przykładowa norma domniemania, oparta w głównej mierze o art. 10 § 2 k.k., mogłaby przybrać następującą postać: „Na podstawie normy wynikającej w przeważającej mierze z art. 10 § 2 k.k. nakazane jest przyjęcie, iż fakt nieukończenia przez sprawcę lat 17, a ukończenia przezeń lat 15, a także popełnienia ciężkiego gatunkowo czynu zabronionego, pociąga za sobą konsekwencje prawne w postaci tego, że sprawca ten nabywa zdolność do ponoszenia odpowiedzialności na zasadach określonych w tym kodeksie, chyba że ustalone zostanie, że okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste przemawiają za niemożliwością popełnienia przez tego sprawcę przestępstwa na zasadach określonych w tym kodeksie”.

Tym sposobem zrekonstruowana została w wysokim stopniu kompletna norma nakazująca nieadekwatne odzwierciedlenie wyników postępowania dowodowego, stanowiąca według niektórych o domniemaniu winy na gruncie k.k.²⁸ Wszak wydaje się, że zastosowany w ten sposób skrót myślowy należy o tyle rozwinąć, o ile jest to tak naprawdę domniemanie nie winy, lecz domniemanie możliwości zawinienia (domniemanie zdolności zawinienia²⁹) pod pewnymi warunkami przez osoby, które ukoń-

²⁸ Por.: W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 330.

²⁹ J. Giezek, *Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz. Tom I*, Wrocław 2000, s. 63.

czyły 15 lat, nie ukończywszy lat 17. Przesłanką wskazanej normy jest fakt ukończenia przez sprawcę określonego wieku, zaś jego wnioskiem możliwość popełnienia przestępstwa na zasadach określonych w ustawie karnej. Dlatego też ustawodawca nie przesądza w tym miejscu z góry o winie sprawców nieletnich, tylko statuuje domniemanie wyłączające prowadzenie dowodu na występowanie możliwości do zawinienia u sprawców, którzy ukończyli 15 lat, a nie zawinienia w ogólności. Dystynkcja ta jawi się jako istotna w kontekście tego, o czym już wcześniej wspomniano, a więc w obliczu zagadnienia wypełniania treścią stanu, w którym sprawca zdolny jest do poniesienia winy. Zastrzeżenie dowodu przeciwnego, występujące w normie po operatorze domniemaniotwórczym „chyba że”, odpowiadającemu zwrotowi przepisowemu „jeżeli”, oparte jest o wystąpienie tych faktów, które nie są związane z wiekiem sprawcy. Toteż okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste mogą przybrać taką postać, która zaprzeczy temu, iż pomimo ukończenia przez sprawcę lat 15 i popełnienia ciężkiego czynu zabronionego, sprawca ten ma możliwość zawinienia, a więc poniesienia w ostateczności odpowiedzialności karnej. Innymi słowy, obalenie implikacyjnego związku pomiędzy przesłanką domniemania a jego wnioskiem może być przeprowadzone w tym przypadku tylko wtedy, gdy okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste (tzw. w doktrynie prawa karnego przesłanki podmiotowo-przedmiotowe³⁰) przeczą temu, że sprawca jest społecznie dojrzały w takim stopniu, by ponieść odpowiedzialność karną. Należy więc ostatecznie dojść do wniosku, iż z art. 10 § 2 k.k. wyprowadzane być może wzruszalne domniemanie prawne możliwości zawinienia sprawcy nieletniego, obalane przy użyciu pewnych faktów wyróżnianych oceniająco.

Z kolei unormowanie art. 10 § 2a, zawarte w ustawie nowelizującej, stanowi swoiste *novum* w polskim prawie karnym, albowiem wprowadza dwa nowe domniemania zawężające stosowanie wyżej wskazanego wyłączenia możliwości zawinienia w stosunku do nieletniego sprawcy. Pierwsze z domniemań stanowi założenie, że jeżeli nieletni posiada już status recydywisty zwykłego, skazanego uprzednio na karę pozbawienia wolności, to i przyjąć należy, że taki nieletni jest w stanie popełnić czyn

---

³⁰ Zob. szerz.: G. Harasimiak, *Konstrukcja odpowiedzialności karnej nieletnich w świetle Kodeksu karnego z 1997 roku i propozycji jego zmian*, w: *Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie Kodeksu karnego w 1997 roku*, red. T. Bojarski, K. Nazar, A. Nowosad, M. Szwarczyk, Lublin 2006, s. 367 i n.

zabroniony zawiniony. Norma ukazująca ową zależność mogłaby przyjąć następującą postać: „Na podstawie normy wynikającej w głównej mierze z art. 10 § 2a k.k., nakazane jest przyjęcie, że fakt dopuszczenia się przez nieletniego po ukończeniu 15 lat ponownego popełnienia jednego z czynów wymienionych w art. 10 § 2, pomimo wcześniejszego wymierzenia mu kary pozbawienia wolności, pociąga konsekwencje prawne w postaci tego, że niecelowe jest stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych wobec takiego sprawcy”.

Jak już widać *prima facie*, norma ta nie zawiera w swej strukturze zastrzeżenia dowodu przeciwnego, albowiem wystąpienie przesłanki bezwarunkowo pociąga zawsze za sobą implikację wniosku. Przesłanka sprawdzona może zostać do faktu dopuszczenia się nieletniego po ukończeniu 15 lat ponownego popełnienia jednego z czynów wymienionych w art. 10 § 2, pomimo wcześniejszego wymierzenia mu kary pozbawienia wolności, zaś wnioski będzie oscylował wokół niecelowości stosowania innych środków aniżeli środki reakcji prawnokarnej, przewidziane w ustawie karnej. W związku z tym, zaprezentowana norma jawi się jako przykład domniemania prawnego, niewzruszalnego, przy którym organ stosujący prawo nie ma możliwości zaprzeczenia sprzężeniu występującemu pomiędzy wskazanymi doniosłymi faktami. Być może konstrukcja taka wynika z założenia, że skoro uprzednio sprawca był już w stanie zawinąć, co wiązało się z jego skazaniem na karę pozbawienia wolności, to tym bardziej w późniejszym okresie życia możliwość ta nie mogła być cofnięta wskutek upływu czasu i dalszego nabierania doświadczenia życiowego przez sprawcę.

Kolejne domniemanie, zawarte w art. 10 § 2a, odnoszone jest już nie tyle do skazania *sensu stricto* na karę pozbawiania wolności, ile do umieszczenia sprawcy w zakładzie poprawczym. Norma nakazująca nieadekwatne odzwierciedlenie wyników postępowania dowodowego może zostać w tym przypadku sprowadzona do następującej wypowiedzi: „Na podstawie normy wynikającej w głównej mierze z art. 10 § 2a k.k., nakazane jest przyjęcie, że fakt dopuszczenia się nieletniego po ukończeniu 15 lat ponownego popełnienia jednego z czynów wymienionych w art. 10 § 2 pomimo wcześniejszego umieszczenia go w zakładzie poprawczym, pociąga konsekwencje prawne w postaci tego, że niecelowe jest stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych wobec sprawcy, chyba że ustalone zostanie, że zachodzi wyjątkowy, szczególnie uzasadniony wypadek, przemawiający przeciwko stosowaniu odpowiedzialności karnej wobec tego nieletniego”.

Norma ta, podobna w zakresie wniosku do poprzedniej normy, przesłanką stosowania represji karnej względem nieletniego czyni fakty dopuszczenia się nieletniego po ukończeniu 15 lat ponownego popełnienia jednego z czynów wymienionych w art. 10 § 2 oraz wcześniejszego umieszczenia takiego sprawcy w zakładzie poprawczym. Domniemanie to wszak w tym przypadku jest już domniemaniem prawnym wzruszalnym, albowiem zastrzeżenie dowodu przeciwnego wprowadza możliwość wykazania, że zachodzi wyjątkowy, szczególnie uzasadniony wypadek, przemawiający przeciwko stosowaniu odpowiedzialności karnej wobec nieletniego. Jak widać, w odniesieniu do normy poprzedniej, rygor przyjęcia określonych faktów, związanych z zaistnieniem możliwości zawinienia, został tu nieco osłabiony poprzez wprowadzenie klauzuli nadzwyczajnego przypadku, obalającego implikaturę domniemania. Jednak z drugiej strony, znaczy to, że przeprowadzenie dowodu z przeciwności obwarowane jest szczególnie surowymi przesłankami, ograniczającymi zaprzeczenie sprzężeniu domniemania do kwalifikowanych przypadków, charakteryzowanych po dwakroć – raz poprzez „wyjątkowość” sytuacji, dwa poprzez „szczególne uzasadnienie”³¹. Nie da się zatem ukryć, że użyte przez ustawodawcę zwroty posuwają fakty wskazane w zastrzeżeniu dowodu przeciwnego do tych granic, przy których wątpliwe jest, czy mamy do czynienia jeszcze z faktem wyróżnionym oceniająco, czy już z samą oceną dokonywaną przez organ stosujący prawo. Wydaje się jednak, iż racjonalny ustawodawca, posługując się klasycznym operatorem domniemaniotwórczym „chyba że” miał świadomość, że w skład struktury domniemania mogą wchodzić wyłącznie fakty. Nie da się bowiem racjonalnie założyć, iż łączenie ze sobą określonych faktów zaburzane byłoby li tylko odpowiednio poczynionymi ocenami³².

---

³¹ Kumulacja wskazanych dwóch cech jest dotychczas ustawie karnej znana tylko w jednym przypadku, unormowanym w art. 42 § 3 k.k. Zdaniem komentatorów: „Użyte w tym zwrocie trzech przymiotników «wyjątkowy», «uzasadniony» i «szczególny» wskazuje, że chodzi o szczególne sytuacje. Słowo «wyjątkowy» oznacza «szczególny (...) stanowi wyjątek, występuje bardzo rzadko» (...), a wyraz «uzasadniony» – to «obiektywnie słuszny, prawdziwy» (...). Jest to niewątpliwie złagodzenie rygorystyczności tego uregulowania, lecz można zasadnie zakładać, że – ze względu na represyjność tego środka – wyjątek ten stanie się regułą”, co jest dowodem raczej na zamęt znaczeniowy, aniżeli na poprawność legislacyjną. Cyt. za: R. Stefański, *Komentarz do art. 42*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2019, LEGALIS, teza 63 i 64.

³² Ciekawe krytyczne omówienie dawniej występujących w zagranicznych monografiach teorii negujących dystynkcję faktu i wartości m.in. w: K. Opalek, J. Wróblewski, *Współ-*

Wnioski

Analiza konstrukcji zaproponowanych w ustawie nowelizującej pozwala potwierdzić tezę, że przyjęte rozwiązania legislacyjne stanowią dalekie rozszerzenie obligatoryjnej bądź względnie obligatoryjnej odpowiedzialności karnej nieletnich, co znacznie zawęży możliwość realizacji zasady trafnej reakcji prawnokarnej. Silna korelacja pomiędzy wiekiem sprawcy a występowaniem u niego możliwości zawinienia, charakterystyczna dla dotychczasowego polskiego unormowania, zostaje w ustawie nowelizującej pogłębiona w ten sposób, iż obok jednego przypadku względnie obligatoryjnej odpowiedzialności karnej nieletnich, pojawiają się też dwa przypadki odpowiedzialności już o charakterze zbliżonym do bezwzględnie obligatoryjnego.

Zastosowanie w rozważaniach instrumentów teoretycznoprawnych pozwoliło na dostrzeżenie zależności, iż ustawa materialna w wersji zawartej w ustawie nowelizującej wprowadza w obszarze dowodzenia faktów, w miejsce norm nakazujących adekwatne odzwierciedlenie wyników postępowania dowodowego, normy nakazujące nieadekwatne odzwierciedlenie wyników postępowania dowodowego – normy domniemania. Proces ten powoduje znaczne spłytenie badania przez organ stosujący prawo możliwości zawinienia występującej u nieletniego, ponieważ organ ten jest związany wnioskiem domniemania w sytuacji, gdy uprzednio ustalili fakty wchodzące w skład przesłanki domniemania. Niebezpieczeństwo zatem jawi się w tym miejscu, w którym zastosowanie ustawy karnej wobec nieletniego następować może automatycznie, bez zbadania w znaczącym stopniu poziomu rozwoju sprawcy, który nie ukończył 17 lat. Następuje tym samym przesunięcie środka ciężkości z ustalenia możliwości zawinienia (niekiedy możliwości domniemywanej w sposób bezwzględny) na ewentualne wyłączenia zawinienia na podstawie art. 31 k.k. Dodatkowo, wprowadzenie elementów *quasi* ocennych bądź nawet ocennych w procesie ustalania faktów związanych z rozwojem społecznym sprawcy jedynie jeszcze bardziej komplikuje całe zagadnienie.

Szczegółowo oceniając już samą treść zaproponowanych modyfikacji legislacyjnych, należy mimo wszystko dostrzec pewną spójność w zakresie dążenia do poszerzania możliwości pociągnięcia sprawców nieletnich do odpowiedzialności prawnokarnej. Założenie, że sprawca, u którego

---

czesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych, Warszawa 1963, rozdz. I. Zob. też: M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Uzasadnianie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*, Warszawa 1988, s. 129 i n.

już uprzednio zdiagnozowano możliwość zawinienia, w dalszym ciągu się tej możliwości nie wyżył, zasługuje na uznanie z tym zastrzeżeniem, że sytuacja powinna dotyczyć czynów co najmniej podobnych. Nie da się bowiem wykluczyć sytuacji, iż, dla przykładu, rozpoznawalność karygodności dokonania zabójstwa kwalifikowanego, za które sprawca mógłby być uprzednio skazany, nie pokrywałyby się z rozpoznawalnością karygodności podżegania do spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w warunkach izolacji więziennej, w których to sprawca siłą rzeczy zmuszony byłby przebywać co najmniej przez kilka lat po popełnieniu uprzedniego przestępstwa. Idąc dalej, złagodzenie surowości zasad dotyczących sprawców umieszczonych w zakładzie poprawczym względem sprawców skazanych na karę pozbawienia wolności także zasługuje na uznanie w takim zakresie, w jakim wobec sprawców, u których stosowane były środki wychowawcze, nie zdiagnozowano wcześniej możliwości zawinienia, warunkującej odpowiedzialność prawnokarną.

Z drugiej jednak strony, brak zawarcia w treści ustawy stosownych klauzul korekcyjnych, nieograniczanych tylko do przypadków „wyjątkowych” i „szczególnie uzasadnionych”, a także wprowadzenie przypadku bezwzględnie obligatoryjnego stosowania k.k. wobec nieletniego, czyni całą regulację mimo wszystko zbyt mało podatną na uwzględnienie okoliczności każdego pojedynczego przypadku. „Usztywnieniu” unormowania sprzyja wykorzystanie konstrukcji domniemań, które pozwalają na wiele uproszczeń, przy jednoczesnym braku stosownych do wykorzystania w praktyce orzecniczej zastrzeżeń dowodów przeciwnych. O ile bowiem w art. 10 § 2 k.k. dowód taki ustanawia, wprowadzając należyty hamulec w czynieniu niezasłużonej represji wobec nieletniego, u którego nie sposób stwierdzić występowania możliwości zawinienia, o tyle już art. 10 § 2a k.k. wprowadza takie zastrzeżenie wyłącznie w jednym przypadku i to tylko *pro forma*.

Wskazany kierunek zmian jest niewątpliwie kierunkiem przeciwnym względem trendów, w których nacisk stawiany jest na postępowanie w sprawach nieletnich, odmienne od postępowania karnego³³. Posłużenie się przez ustawodawcę domniemaniami prawnymi, celem wprowadzenia względnie oraz bezwzględnie obligatoryjnej odpowiedzialności karnej nieletnich, stoi w opozycji do postulatów, wysuwanych obecnie na gruncie kontynental-

---

³³ Tendencja ta była zauważalna w rządowym projekcie nowej ustawy o nieletnich, sygnatura UD480, prace legislacyjne i programowe Rady Ministrów z okresu 4 grudnia 2015 r. – 21 listopada 2019 r. Projekt nie stał się przedmiotem dalszych kroków legislacyjnych z uwagi na zastosowanie zasady dyskontynuacji prac parlamentu.

nych koncepcji wychowawczych³⁴. Wydaje się zatem, że kierunkiem właściwym byłoby jednak ograniczanie zakresu zastosowania ustawy karnej w stosunku do osób, które nie ukończyły 17. roku życia w ten sposób, by *de lege ferenda* domniemanie przemawiało na rzecz niedojrzałości społecznej nieletniego, zaś jedynie zastrzeżenie dowodu przeciwnego mogłoby prowadzić do ustalenia wystąpienia możliwości zawinienia w konkretnym, indywidualnie rozpatrywanym przypadku. Odwrócenie zależności zatem jawi się jako wyzwanie legislacyjne, mogące znacząco obniżyć stopień represyjności uregulowań zawartych w ustawie nowelizującej.

Bibliografia

Literatura

Buczkowski K., Czabański J., Jankowski M., *Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach*, red. D. Wójcik, „Prawo w działaniu” 2008, nr 3.

Cieślak M., *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich)*, „Palestra” 1973, nr 1.

Czeżowski T., *Dowód*, w: *Filozofia na rozdrożu. Analizy metodologiczne*, red. T. Czeżowski, Warszawa 1965.

Fila K., *Prawnokarne fakty doniesłe w sprawie*, w: *Prawo wobec wyzwań współczesności. Z zagadnień nauk penalnych*, red. W. Jedlecka, J. Helios, A. Kwieciński, Wrocław 2019.

Fryddman S., Drapkin E., *Domniemanie prawne*, w: *Ogólna nauka o prawie. Tom II*, red. B. Wróblewski, Wilno 1938.

Giezek J., *Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz. Tom I*, Wrocław 2000.

Giezek J., w: *Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012.

Grześkowiak A., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Polskie prawo nieletnich*, Toruń 1986.

Hałas R., *Odpowiedzialność karna nieletniego na tle Kodeksu karnego z 1997 r.*, Lublin 2006.

---

³⁴ Dążenie do bezwarunkowej odpowiedzialności zauważane jest obecnie w szczególności w krajach azjatyckich, afrykańskich oraz w Stanach Zjednoczonych. Zob.: L. Schmahl, *Nieletni w Niemczech. Problem odpowiedzialności karnej*, w: *Aksjologia postępowania w sprawach nieletnich – obecny stan prawny i perspektywy zmian*, red. P. Kobes, Legnica 2014, s. 113.

Harasimiak G., *Konstrukcja odpowiedzialności karnej nieletnich w świetle Kodeksu karnego z 1997 roku i propozycji jego zmian*, w: *Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie Kodeksu karnego w 1997 roku*, red. T. Bojarski, K. Nazar, A. Nowosad, M. Szwarczyk, Lublin 2006.

Kaczmarek T., *Psychologiczne i ustawowe kryteria odróżniania nieletnich od dorosłych w polskim prawie karnym*, „Nowe Prawo” 1990, nr 1–3.

Kunicki A., *Domniemania w prawie rzeczowym*, Warszawa 1969.

Lubelski M.J., *Zagadnienia stykowe k.k. i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 10 § 2, art. 10 § 3, art. 10 § 4, art. 38 § 3, art. 1 § 3 k.k.)*, w: *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2001.

Mogilnicki A., *Indywidualizacja kary*, Warszawa 1900.

Nowacki J., *Domniemania prawne*, Katowice 1976.

Opalek K., Wróblewski J., *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 1963.

Patryas W., *Próba wyjaśnienia domniemań prawnych*, Poznań 2011.

Przybylski-Lewandowski F., *Domniemanie prawne*, w: *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, red. J. Zajadło, Warszawa 2007.

Rdzanek-Piowowar G., *Nieletniość i jej granice*, Warszawa 1993.

Schmahl L., *Nieletni w Niemczech. Problem odpowiedzialności karnej*, w: *Aksjologia postępowania w sprawach nieletnich – obecny stan prawny i perspektywy zmian*, red. P. Kobes, Legnica 2014.

Stefański R., *Komentarz do art. 42*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2019, LEGALIS, teza 63 i 64.

Stój Z., *Z problemów pojęcia domniemań prawnych*, „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo – Ekonomia” 1998, nr 23.

Walczak-Żochowska A., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2018.

Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.

Wróblewski J., *Domniemania w prawie. Problematyka teoretyczna*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1970, nr 10.

Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972.

Wróblewski J., w: W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986.

Zieliński M., Ziemiński Z., *Uzasadnianie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*, Warszawa 1988.

Zoll A., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, red. K. Buchała, A. Zoll, Kraków 1998.

Orzecznictwo

Uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14.II.1975 r., VI KZP 16/75, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Izba Wojskowa 9/1975, poz. 120.

Akty prawne

Ustawa z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, skierowana przez Prezydenta RP do Trybunału Konstytucyjnego w dniu 28 czerwca 2019 r., druk nr 3451, Sejm VIII kadencji.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz.U. 2019, poz. 1145 t.j.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.).